

COVID-19 VE ÇOCUKLAR

Ayça DEMİR*

ÖZ

Dünya Sağlık Örgütü 11 Mart 2020 tarihinde salgının, korkutan yayılma ve panik yaratan seviyesinden duyulan derin endişeye dayanarak COVID-19'un bir pandemi olarak nitelendirilebileceğini açıkladı. Küresel ölçekte, ülkeler arasında yayılan ve dünya çapında yayılma potansiyeline sahip olabilecek yeni bir bulaşıcı hastalığın salgını olarak tanımlanan pandemi iki senedir hayatlarımızda kendini var etmektedir. Bir toplumsal kriz olarak pandemi toplumsal hayatın hemen hemen her alanında var olan toplumsal eşitsizlikleri tekrar ortaya çıkarmış ve hatta daha da derinleştirmiştir. Bu eşitsizlikler sadece sınıf, ırk, etnisite, toplumsal cinsiyet vb. açılardan yetişkinleri değil aynı zamanda çocukları da derinden etkilemiştir. Bu çalışmada Covid-19 pandemisinin çocuklar üzerindeki etkilerinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Covid-19 pandemisi, pandemi öncesinde de yoğun yapısal zorlukları yaşayan çocukların deneyimlerini daha da yoğun ve kırıcı bir hale getirmiş, mevcut kurban çocukların kurban oluşlarını yeniden üretmiştir. Covid-19 döneminde çocuklara yönelik şiddetin, cinsel istismarın, çocuk işçiliğinin, cinsel sömürünün, çocuk yoksulluğunun önemli ölçüde artma ihtimali olduğu görülmüştür. Pandemi, geleneksel cinsiyet rolleri ile tanımlanan kız ve erkek çocukları eşitsiz biçimde yapısal şiddetin içerisine yerleştirilme riski ile karşı karşıya kalmışlardır. Çocuk hakları ile ilgili ihlallerin arttığı pandemi çocuklar güvenlik, korunma, sağlık, oyun ve destek mekanizmalarına erişim, cinsiyete dayalı iş bölümü gibi pek çok konuda hak ihlaline maruz bırakılmışlardır. Sistemik ve derin yoksulluk yaşayan çocuklar gibi özellikle risk altında bulunan çocukların deneyimledikleri farklı çocukluklar, pandemi gibi felaketlerde onları daha da riskli bir duruma sokmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, Çocukluk, COVID-19, Pandemi.

COVID-19 AND CHILDREN

ABSTRACT

On March 11, 2020, the World Health Organization announced that COVID-19 could qualify as a pandemic, based on deep concern over the frightening spread and alarming level of the epidemic. The pandemic, which is defined as an epidemic of a new infectious disease that spreads between countries on a global scale and may have the potential to spread worldwide, has been present in our lives for two years. As a social crisis, the pandemic has resurfaced and even deepened the social inequalities that exist in almost all areas of social life. These inequalities are not just based on class, race, ethnicity, gender, etc. It has profoundly affected not only adults but also children. In this study, it is aimed to reveal the effects of the Covid-19 pandemic on children. The Covid-19 pandemic has made the experiences of children who had experienced intense structural difficulties before the pandemic even more intense and hurtful, and reproduced the victimization of current victim children. It has been seen that violence against children, sexual abuse, child labour, sexual exploitation and child poverty are likely to increase significantly during the Covid-19 period. The different childhood experiences experienced by children who are especially at risk, such as children living in systematic and deep poverty, put them in an even more risky situation in disasters such as pandemics.

Keywords: Child, Childhood, COVID-19, Pandemic.

Atf: DEMİR, A. (2022). "Covid-19 ve Çocuklar", *HABITUS Toplumbilim Dergisi*, (3), 19-41.

Citation: DEMİR, A. (2022). "Covid-19 and Children", *HABITUS Journal of Sociology*, (3), 19-41.

Başvuru / Received: 07 Şubat 2022 / 07 February 2022

Kabul / Accepted: 20 Şubat 2022 / 20 February 2022

Derleme Makale / Review Article.

EXTENDED SUMMARY

On March 11, 2020, the World Health Organization announced that COVID-19 could qualify as a pandemic, based on deep concern over the frightening spread and alarming level of

* Doç. Dr. Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, E-posta: gurdayca@gmail.com ORCID Numarası: 0000-0001-8098-473X

the epidemic. The World Health Organization has revealed the seriousness of the issue in the first days by stating the strong negative effects of the pandemic, which is defined as an epidemic of a new infectious disease that spreads between countries on a global scale and has the potential to spread worldwide. As of March 11, 2020, in the days when there were more than 118,000 cases in 114 countries and 4,291 people died: Pandemic is not a word to be taken lightly or used carelessly. It is a word that, if used incorrectly, can cause unnecessary suffering and death, by causing unreasonable fear or an unwarranted acceptance that the war/fight is over. And this word has been present in our lives for two years. Disease and pandemic are medical phenomena as well as cultural, and social scientists show that the Covid-19 pandemic is not only a health crisis, but also a social, economic and political crisis. As a social crisis, the pandemic has resurfaced and even deepened the social inequalities that exist in almost all areas of social life. These inequalities are not just based on class, race, ethnicity, gender, etc. It has profoundly affected not only adults but also children. And it still affects. In this study, it is aimed to reveal the effects of the Covid-19 pandemic on children. The Covid-19 pandemic has made the experiences of children who had experienced intense structural difficulties before the pandemic even more intense and frustrating. While it constantly shows how powerful is the fact that children are victims of problem areas created by adults in this world built by adults, the devastating effects of Covid-19 have reproduced and continues to produce the victimization of existing child victims. Because Covid-19 has massively exacerbated pre-existing inequalities, and children are at risk of becoming the pandemic's biggest victims. We see that the difficulties experienced by children during the pandemic period are multifaceted. And these difficulties have similar expressions for children both around the world and in our country. However, in terms of components such as class, status, race, ethnicity, gender, in other words, in terms of children with deep class differences and inequalities, it is seen that the difficulties experienced in the pandemic are equally applicable to the world of children (just as to the world of adults), as it was before the pandemic. We see that it is not distributed. Patterns of inequality among children place children with deeper roots in class inequalities with sharper lines in upheavals such as pandemics, natural and social disasters. We see that violence against children, sexual abuse, child labour, sexual exploitation and child poverty are likely to increase significantly during the Covid-19 period. Based on data on education, health, shelter, nutrition, sanitation and access to water in more than 70 countries, experts have found that around 45% of children are severely deprived of at least one of these critical needs before the coronavirus pandemic hit. It is possible to see the impact of child poverty on children within the framework of the division of labor

based on gender roles, and in the pandemic, girls and boys, defined by traditional gender roles, are also at risk of being placed in structural violence unequally. Gender stereotypes determine the world of girls and boys with adult and sexist impositions and differences placed on children's small bodies. This difference may increase the risk of working for boys and getting married for girls, with the heavy responsibilities and expectations placed on gender roles during the pandemic period. However, there may be another risk for girls here. School closures, especially in the early days of the pandemic, combined with the risk of girls not returning to school may lead to the possibility of marriage. COVID-19 has exacerbated the already difficult situation for millions of girls. Loss of household income and prolonged school closures may also put adolescent girls at risk of child marriage during the COVID-19 pandemic. Over the next ten years, it is expected that up to 10 million more girls will be at risk of becoming child brides due to the pandemic. As in the world, refugee children in Turkey could not access education and health services during the pandemic. In the pandemic, where violations of children's rights have increased, children have been exposed to violations of rights in many areas such as security, protection, health, play, access to support mechanisms, gender-based division of labor, and school dropouts have increased, as girls assume responsibilities such as domestic work and sibling care when they are not adults at home. As we can see, the different childhood experiences experienced by children who are especially at risk, put them in a more risky situation in disasters such as pandemics. All children, not only at risk, experience the effects of the pandemic with similar and different aspects, and they have been forced to make room for the pandemic in their own childhood cultures. These negative structural conditions, in which children are forced to live and victimized, are almost systematically reproduced socially by adults. Nowadays, we are talking about the COVID-19 pandemic, the visible face of production for two years, and the stories of the victimization of children over the pandemic. Tomorrow, we will talk about a possible natural disaster or a possible war or another crisis situation, and similar stories this time through natural disaster or war or a related phenomenon. We have seen how unequally the huge problem areas produced by the adult world, which we talked about within the framework of the pandemic, and which unequally wrote the eco-political language of geographies that were tied together by global networks before the pandemic, were written unequally for children. And how sharp the forms of inequality have become during the pandemic. Children die, they are abused and neglected, they suffer and are used. They continue to be neglected in sociology for a very long time, with their silence, invisibility and multiple forms of victimization. The different childhood experiences experienced by children who are especially at risk,

such as children living in systematic and deep poverty, put them in an even more risky situation in disasters such as pandemics.

GİRİŞ

“... El sıkışma davranışı bile hastalık kapma korkusu ile ilişkilendirildiğine göre, insanlar arasındaki temas ve selamlaşma, sağlık kaygılarıyla sarmalanmış demektir. Şu ana kadar el sıkışmanın yasaklanmasını öneren kimse olmadı. İnsanların el sıkışırken eldiven kullanmalarını savunan bir tıbbi kampanya da henüz başlatılmadı” diyor Frank Furedi (2001: 16) ‘Korku Kültürü- Risk Almanın Riskleri’ adlı kitabının 2001 tarihli Önsöz’ünde. Dünya Sağlık Örgütü’nün 2020 yılında Covid-19’un pandemi olarak kabul edilebileceğini belirttiği tarihten tam 19 yıl önce. Furedi’nin öngörüsünü haklı çıkartacak biçimde yüzlerimizde sadece gözlerimizi açıkta bırakan maskelerle kamusal alana adım atarken, kendimizi bir yandan diğer maskeli yüzlerin taşıyıcısı bedenlerden korumamız gerektiğini ve onlarla aramıza mesafe koymamız gerektiğini bildiren kaygılı ve şüphe dolu söylemler içinde diğer yandan insanın insana doğrudan veya dolaylı risk haline geldiği bir dünyanın içinde buluverdik. “Yabancıların kendisi zaten bir tehdit unsuruyken” (Sennett 2002: 16) bir de virüs taşıyıcısı ve yayıcısı olma potansiyeline sahip yabancılar fikri, özellikle pandeminin ilk günlerinde insanlar arası evreni şüphelerle dolu kaotik bir evrene dönüştürdü.

Dünya Sağlık Örgütü 11 Mart 2020 tarihinde salgının, korkutan yayılma ve panik yaratan seviyesinden duyulan derin endişeye dayanarak Covid-19’un bir pandemi olarak nitelendirilebileceğini açıkladı. Küresel ölçekte, ülkeler arasında yayılan ve dünya çapında yayılma potansiyeline sahip olabilecek yeni bir bulaşıcı hastalığın salgını (Pieri 2021: 7; Dingwall 2022) olarak tanımlanan pandeminin, ne denli güçlü olumsuz etkilere sahip olabileceğini Dünya Sağlık Örgütü yetkilisi, şu sözlerle belirterek konunun ciddiyetini henüz ilk günlerde gözlerimizin önüne serdi. Hem de 11 Mart 2020 tarihi itibarıyla 114 ülkede 118.000’den fazla vakanın olduğu ve 4.291 kişinin hayatını kaybettiği günlerde: “Pandemi, hafife alınacak veya dikkatsizce kullanılacak bir kelime değildir. Pandemi kelimesi, yanlış kullanılırsa, mantıksız bir korkuya sebebiyet verebilir veya savaşın/mücadelenin bittiğine dair yersiz bir kabule neden olabilir. Dolayısıyla pandemi, acıya ve ölüme yol açabilecek bir kelimedir” (URL-1). Bu kelime, iki senedir hayatlarımızda kendini var ediyor. Hatta Omicron varyantının da hızla yayılması ve dolayısıyla virüsün çok sayıda varyantının türemesi ile Covid-19 krizinin sona erip ermeyeceğinden artık pek emin değiliz (Ball 2021). İki yıl sonunda virüs nedeniyle ölenlerin sayısı dünya genelinde 5 milyon 500 bin 218’e ulaştı (URL-2).

Sosyolojik açıdan hastalık/hasta olma, toplumsal temeli olan bir toplumsal ilişkiler durumudur (Bilton vd. 2009: 354; Turner 2011: 49). Bu tür bir bakış açısı elbette bedenin fizyolojik işleyişindeki, fizyolojik düzenindeki bir aksamayı görmezden gelme gibi bir tavrı ortaya koymamaktadır. Bununla birlikte sosyoloji; kendi sınırları içerisine giren anlamlandırma ve açıklama nesnelerini ve olgularını, bu nesne ve olguları sarmalayan geniş bir bağlama yerleştirerek değerlendirme tavrı içinde olan bir disiplindir. Bu yönüyle hastalık ve pandemi, kültürel olduğu kadar biyomedikal olgulardır (Dingwall 2022) ve sosyal bilimciler Covid-19 pandemisinin yalnızca bir sağlık krizi olmadığını aynı zamanda toplumsal, ekolojik ve siyasi bir kriz olduğunu da göstermektedirler (Pleyers 2020: 47). Bir toplumsal kriz olarak pandemi (Pleyers 2020:48) toplumsal hayatın hemen hemen her alanında var olan toplumsal eşitsizlikleri tekrar ortaya çıkarmış ve hatta daha da derinleştirmiştir (Qian ve Fuller 2020: 389; Gringolo ve Lundy 2020: 27; Walby 2021). Üstelik bu eşitsizlikler sadece sınıf, ırk, etnisite, toplumsal cinsiyet vb. açılardan yetişkinleri değil aynı zamanda çocukları da derinden etkilemiştir ve hâlen de etkilemektedir. Bu çalışmada Covid-19 pandemisinin çocuklar üzerindeki etkilerinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Şimdi o halde, çocuklar dünyasına geçmeden önce pandemi ile ilgili genel bir çerçeve çizelim ve sonra da çocukların dünyasından içeri girelim.

COVID-19 Pandemisine Genel Bakış

Pandemi, ulaştığı herkesin hayatını etkiledi ve yapısal bir değişim yarattı. “COVID-19, potansiyel olarak alternatif bir toplum biçimine doğru hızlı bir değişimi gerekli kılan toplumsal bir kriz yarattı” (Walby 2021: 194). İlk günlerin şaşkınlığı ve panik hali, yerini, sonrasında, rutinin dışında bir hayat örgüsünün nasıl inşa edilebileceğine yönelik bilgilendirmelere, daha sonrasında ise bu rutin dışı örgünün içinde, marjında, dışında yaşayan insanlarla ilgili sosyal adalet ve eşit-siz-lik söylemlerine ve tartışmalarına bıraktı. Aşı çalışmaları ve uygulamaları kimi insanlar için umut oldu. Kimi insanlar tarafından ise bireysel özgürlükleri gölgede bırakan baskıcı bir zorunluluk aracı olarak kabul edildi. Siyasi iktidarların kolektif refaha ve kamu sağlığına yönelik aldığı kararlar bazı sivil toplum kuruluşları ve bireylerce örneğin: sosyal izolasyon, kısıtlamalar ve aşı zorunluluğu üzerinden iktidarları hedef alan direnişlere ve kamusal eylemlere dönüştü. “Virüsün yayılmasını önlemek için kullanılan tecrit, mesafe ve maske önlemleri, sanki bunlar Foucaultcu anlamda otoriter gözetim ve disiplin biçimleriymiş gibi yorumlandı” (Walby 2021: 191). Bu politik direnişlerin dışında kapanma ve kısıtlamaların uygulandığı özellikle ilk dönemlerde, ekonomik açıdan yoksulluğu yaşayan kitleler, evde kal çağrılarının üst sınıflarca bir güzellemeye dönüşmesini emekçi gözleriyle seyrederken, alt sınıf ve sınıf-altında var olan hayatlarının daha da yoksunlaşmasını ciddi boyutlarda deneyimlemeye

başladılar. Pandemi tüm dünyada kimileri için (ilk dönemlerde) evde kalmanın yarattığı can sıkıntısını giderecek yeni hobi edinme pratikleri arayışı anlamına geldi kimileri için ise yoksullaşmanın daha da keskinleşmesi anlamına. İki yıl sonrasında genel olarak dünya üzerinde görece bir normalleşmenin yaygınlaştığını söyleyebilmek mümkün. Ancak normallik tanımları açıkça güç stratejilerine karışmış iken (Seale 2014: 154) pandemi normalinin derininde, anormal olma halinin hâlen bir çekirdek olarak bulunduğunu da biliyoruz. Biyolojik bir virüsün doğal çeperinden çıkarak ekonomik, politik, sosyal ve bireysel düzeylerdeki toplumsallaşmış virütik etkisinin kırıncı etkileri göz önüne alındığında pandemiye bir felaket olarak görebileceğimiz de açıklık kazanıyor. Sosyolojinin bilgi gövdesini, insan eylem ve etkileşimlerinin tekrarlayan ve süreklilik gösteren kalıpları bir başka deyişle davranış örüntüleri oluşturmaktadır. Bu örüntüleşmiş sosyal ilişki ve sosyal etkileşim formları aynı zamanda insanlar arasındaki güvenin de üreticisidir. Onun içindir ki gündelik hayat içinde şeylerin olması gerektiği gibi olmasına yönelik inancımız sürekli olarak bir şeylerden şüphe duyarak sorgulama eylemine girmekten bizleri alıkoyar. Sadece pratik ilişkilerimizde bir aksama olduğunda bir başka deyişle sadece ihtiyaç duyduğumuzda şüpheleneceğimiz bir doğal tutum (Cuff vd. 2013) içinde deneyimleriz hayatı. Garfinkel'in gündelik hayatın ne denli kalıplaşmış bir örüntü düzenine sahip olduğunu ve rutine yönelik en ufak bir rutin dışı, normal dışı sosyal eylemin kişilerce nasıl bir anda eski, rutin ve normal haline getirilmeye çalışıldığını anlatan kırıncı deneyleri (Wallace ve Wolf 2020), gündelik hayatlarımızın ne denli kolektif bir güven ve rutin üzerine inşa edildiğini göstermektedir. Ortak bilgi stoğu; gündelik ve kolektif toplumsal hayatın kalıplaşmış, rutinleşmiş tarihsel içeriği ile inşa edildiğinden felaketler; tekrarlılık ve süreklilik ile ilişkilendirilen toplumsal düzeni bozucu etkide bulunur. "Felaket, toplumsal hayatın rutiniyle çelişir, kaos yaratır, toplumsal yapıyı tahrip eder ve toplumsal düzeni düzensizlikle değiştirir" (Dynes 1987). Ekonomik bunalımlar, hava kirliliği ve işsizlik gibi insan kaynaklı olaylar da felaket olarak değerlendirilmektedir (Bates ve Peacock 1987: 293). Dolayısıyla bu çerçevede pandemi bir felaket olarak yetişkinler kadar çocukların da rutinlerini değiştirmiştir. Çocuklar ve felaketler üzerine yapılan çalışmalarda savunmasız, pasif, genellikle risk altında, özel ihtiyaçlara sahip, kırılgan bir kategori olarak tanımlanan çocukların felaketlerin neden olduğu dengesizlikte korunmaları ve güçlendirilmeleri gerektiği belirtilmektedir (Peek 2008; Peek vd. 2018).

Doğal felaketlerde insanlar genel olarak diğer insanları dayanışmacı ruhun ve yardımlaşmanın emekdaşları ve yoldaşları olarak görürler. Ancak biyolojik bir virüsün toplumsal bir felaket haline dönüştüğü pandemide insanlar, diğer insanları kendilerine yönelik

olası birer tehdit olarak gördüler. “Tehdit, pandemi sırasında görülen duygusal tepkilerden biri olan korkudur” (Bavel vd. 2020). “Bulaşma korkusu, diğerinden korkmaya yol açar” (Delanty 2021: 17). Diğerleriyle çevrili olduğumuz pandemi dünyasında sosyal izolasyon ve mesafe kimilerimiz için korunaklı bir alan oldu. Ancak kimilerimiz içinse, herhangi bir anlam ifade etmedi ve hatta kolektif sorumluluktan kaçınmanın ahlâki olmayan biçimine büründü. Bu durumu rasyonel seçim teorisi üzerinden örneklendirebiliriz. Rasyonel seçim teorisini anlamlandırmada en sık kullanılan örnek, oy verme davranışıdır. Buna göre kimi insanlar; benden başka herkes oy kullansın ama ben oy kullanma zahmetine girmeyeyim, yararlılardan istifade edeyim fakat hiç katkıda bulunmayayım biçiminde düşünür ve eyleme geçmezler. Bir bakıma onlar beleşçilerdir ve beleşçilik mümkündür (Wallace ve Wolf 2020: 462-464). Kolektif iyiliğe ve kolektif yarara uymanın, ahlâki sorumluluk ile yakın ilişkisi bulunmaktadır. Bir yandan insanlar arasındaki yakınlığın ahlâki bir değer olduğunu (Sennett 2002: 333) diğer yandan insanların karmaşık karşılıklı bağımlılık zincirleriyle (Hughes 2008: 181-183) birbirlerine ne denli bağlı-bağımlı olduklarını düşündüğümüzde, Covid-19 ile mücadelede bireysel sorumluluktan kolektif sorumluluğa giden yolun önemi bir kez daha görülmektedir. Toplumsal bağışıklığın sağlanması için aşı olmanın gerekliliği yönündeki bildirimlere rağmen çeşitli gerekçelerle aşı olmayı reddeden ve hali hazırda aşı olanların zaten toplumsal bağışıklığı sağlayacaklarını düşünenleri beleşçiler olarak tanımlayabilir miyiz? Pandemi, politik karar alma süreçlerinin ve insanların günlük yaşamlarının, virüsle ve ilgili düzenlemelerle etkileşiminin, zaman içinde nasıl birleştiğini ve değiştiğini göstermektedir (Zinn 2021). Dolayısıyla kimilerinin beleşçi rolünü oynamayı tercih etmesinde, kimilerinin kolektif sorumluluğa giden yolda bilimsel bilgiyi gündelik yaşam bilgisinin üzerine çıkartarak, bireysel ahlâki sorumluluğunu yerine getirmeyi tercih etmesinde; pandemiye, aşıya, bilimsel çalışmalara, kültüre, değerler dünyasına yönelik farklı kabul ve yorumlama tarzlarının olduğunu görmekteyiz. Nesnel olarak hesaplanabilir ve rasyonel olarak yönetilebilir bir gerçeklik ile, sosyo-kültürel bir yapı arasındaki riske dönük gerilim, bilimsel çalışmalar ve toplumsal tepkiler hakkında bilgi vermektedir (Zinn 2021). İki yıldır hayatlarımızı belirleme rotasını elinde bulunduran virüs, dünya üzerindeki ülkeleri ve insanları halen etkilemeye devam ederken, bilimsel bilgi ile gündelik hayat bilgisi arasındaki gerilimleri de karşımıza çıkarmaktadır. 2019'da başlayan Covid-19 salgını, eylemlerimizin, düşüncelerimizin ve duygularımızın, içinde yaşadığımız toplum tarafından nasıl etkilendiğine ve şekillendirildiğine dair öğretici bir vaka çalışması sunmaktadır (Barry ve Yuill 2021).

Genel Olarak Çocukluk Kavramı ve Çocuklar

Fransız tarihçi Philippe Ariès (1962) "Ortaçağ toplumunda çocukluk fikri yoktu" iddiası ile bir yandan dikkatimizi çocuk ve çocukluk kavramları arasındaki farka çekmiş diğer yandan 'çocukluk' kavramının 16. ve 17.yy'da keşfedilmeye başlayan 'modern' bir kavram, 'modern bir keşif' olduğunu dile getirmiştir. Ortaçağ dünyasının gündelik hayatı içinde çocukların yetişkinlerle aralarında hiçbir fark gözetilmeksizin benzer toplumsal, kültürel, ekonomik ve hatta cinsel pratikleri deneyimlemeleri, yedi yaşından itibaren yetişkin sayılarak yetişkin dünyasına adım atmaları, Ortaçağ sanat eserlerinde yetişkinlerle aralarında hiçbir fark yokmuş gibi temsil edilmeleri ve çocuklara yönelik bir farkındalığın olmaması, Ariès'in söz konusu iddiasınının gerekçeleri olmuştur. Modern çocukluk kavramı 16.yy'ın başlarından itibaren modernliğin kendi gelişim seyri paralelinde inşa edilmiştir. Modernliğin yaratıcı güçleri modern çocukluk paradigmasının da yaratıcı güçleri olmuştur. Pozitivist epistemoloji ve holistik ontolojinin çerperleri içinde rasyonel ve modern bir toplum örgütlenmesinin sekülerleşme, kentleşme, demografik altüst oluşlar, sanayileşme, kapitalizm (Berman 1994) gibi toplumsal faktörlerle harmanlanan yeni çehresinde modern çocukluk kavramı da; çocuk eğitiminin, çocuk psikolojisinin gelişimi ve eğitim kurumunun merkezi kalesi olarak inşa edilen okullar ile orta sınıf özelinde ve orta sınıf çocukluk ideolojisi temelinde inşa edilmiştir (Gander ve Gardiner 2001; İnal 2007: 27; Gittins 2009: 45). "Burjuva ailesinin oluşumuyla birlikte, çocuğun özel ilgi, duygusal yaklaşım, rasyonel eğitim, disiplinler bir hayat temposu içinde yeniden tanımlanması, giderek çocukluğun ayrı ve özel bir yaşam devresi olarak görülmesine yol açmıştır" (İnal 2007: 17). Gerçekten de "şimdi çocukluk diye bildiğimiz şey oldukça modern bir kavramdır" (Gander ve Gardiner 2001: 25).

Ancak çocukların kendilerine özgü bir doğalarının olduğunu fark edilmesi yönündeki modern çocukluk kavramı, tüm çocukları kapsayacak biçimde inşa edilmemiş, sınıfsal ve toplumsal cinsiyetçi kalıplara dayanan ayrımlarla kendisini var etmiştir. Dolayısıyla modern çocukluk, öncelikle üst ve orta sınıftan erkek çocuklar için geçerli modern bir kavram olarak üretilmiştir. Modernliğe öncelikle ulaşan çocuklar, Batı rasyonalitesinin akılcı, dikotomik, kartezyen epistemolojik ve ontolojik tasavvurlarına göre tanımlanan; Batı'nın, orta/üst sınıf beyaz, erkek çocukları olmuştur. Bir başka ifadeyle, Batı rasyonalitesinin kendi çeperi içine giren her şeyi, kendi karşıtıyla kartezyenist dikotomik bir edâyla tanımlama hevesi sonucu modern çocukluk; orta sınıf çocukluk ideolojisi temelinde orta ve üst sınıflara ait erkek çocuklar için tanımlanmış ve dolayısıyla evrensel ve ideal bir çocukluk imgesinin kapıları öncelikle üst ve orta sınıf erkek çocuklarına açılmış ve onlarla tanımlanmıştır.

Çocuk kavramı insan hayatının erken evrelerine karşılık gelen biyolojik, psikolojik ve sosyal süreçleri ifade eden bir kavramdır (James ve James 2008: 14; Leonard 2015). Çocukları, içinde buldukları biyolojik ve fizyolojik kaplardan çıkararak ve aynı zamanda bu kaplar içine gömülmüş biyolojik ve fizyolojik özelliklerini sosyal, kültürel, politik ve toplumsal kapların birleşimine yerleştirdiğimizde çocuk kavramından çocukluk kavramına uzanıyor ve diyoruz ki; çocukluk, “sosyal ve kültürel bir inşadır” (James 2004; Woodhead 2009; Wyness 2012; Hill ve Tisdall 2014). Biyolojik ve fizyolojik beden kaplarının içinde var olan çocukları farklı coğrafyaların; farklı kültürel dokularına, farklı etkileşim ağlarına, farklı iktidar ve güç ilişkilerine, farklı dinsel pratiklerine, farklı sınıfsal çelişkilerine ve farklı tarihsel dinamiklerine yerleştirdiğimizde artık onları çocukluk kavramı içinde anlamladırabileceğimizi söylemek istiyoruz. Çocuk kavramının yaş, gelişim ve fiziksel özelliklere hapsedilen biyolojik dili çocukluk kavramı ile tarihsellik diline dönüşür. Çocukluk kavramı; farklı coğrafyaların, farklı kültürlerin farklı çocukluk imgelerinin / tasavvurlarının olduğunu ve çocukluğun; etnisite, toplumsal cinsiyet ve sınıf ile ilişkili olduğunu açık bir pencereden görmemize olanak tanır.

15. ve 16.yy’dan itibaren modernlik serüveninin gelişimine paralel biçimde ilerlediğini ve inşa edildiğini gördüğümüz modern çocukluk kavramı, 19.yy’a ulaştığımızda sosyal bilimlerin kesin manevraları ile dönemin ruhuna uygun biçimde inşa edilir. Psikolojide hâkim paradigma olan gelişim psikolojisi (Leonard 2015: 17) doğrultusunda çocuklar, yaş temelli gelişim basamakları doğrultusunda ve gelişim basamaklarını henüz tamamlayamamış oldukları için yetişkinlerden belirgin sınır çizgileri ile ayrılan kategoriler biçiminde tanımlanır. Yetişkinlerle aralarına dikotomik bir uçurum örülür. Sosyoloji açısından da durum; sosyolojinin diline özgü kavramlarla inşa edilir ve çocuklar, aile sosyolojisi çerçevesinde toplumsal yapı ve düzenin pozitivist ve holistik çehresine uygun biçimde toplumsallaşma teorileri (Leonard 2015) ile yapıya gömülür ve yine yetişkinlerle aralarına dikotomik bir uçurum örülür. “Dikotomiler iki bölüme ayrılmış olan görüşlerdir ve bu bölümler genellikle birbirinin zıttıdır” (Jenks 2014: XVIII). Dolayısıyla 19.yy’ın sosyoloji anlayışı temelinde modern çocukluk; yetişkinlik-çocukluk dikotomisi biçiminde inşa edilmiş (Prout 2005) ve çocuklar; yetişkinlere göre olan yetersizlikleri, toylukları, zayıflıkları ile tanımlanmışlardır. Gelişimsel perspektif çerçevesinde, yaş ve yaşa sabitlenen gelişim evreleri temelinde çocukların evrensel nitelikleri vurgulanmış; biyolojik, psikolojik ve sosyal açılarından yetişkinlere göre az gelişmiş olmaları, yetersiz olmaları, kabiliyetsiz olmaları temelinde çok yönlü olgulaşmamış olma halleri evrensel olarak kabul edilmiştir (Prout 2000; Kehily 2009; Leonard 2015). Aralarındaki bireysel gelişim farklılıkları göz önüne alınmadan çocuklar; aile

ve okul temelinde toplumsallaştırılma kısılcının içine, korunmaya muhtaç, pasif ve bağımlı varlıklar olarak atılmış ve çocuklukları da pozitivist çizgilerle inşa edilmiştir. Bu açıdan sosyalizasyon kavramı yerine toplumsallaş-tır-ma kavramının kullanılması çok daha uygun görünmektedir. Toplumun ideal neferleri ve vatandaşları olacak çocukların toplumun beklentilerine ve ideallerine göre yetiştirilmeleri hedeflenir. Bu anlamda gerçekten de çocuklar birer "sosyalizasyon projesi" (Mayall 2018: 9) olarak görülürler. Çocuklar yetişkinlerin âdeta ideal kopyaları biçiminde toplumsallaştırılmalıdırlar ki modern toplumun düzenli ve işlevsel bütününe zararsız biçimde eklemenebilsinler. İşlevselci yaklaşımın pozitivist epistemoloji ve holistik ontoloji doğrultusundaki kabulünü yansıtan bu bakış açısının günümüzde çok da aşındığını söylemek mümkün değildir. Toplumsallaşmanın, boş bir kap biçiminde görülen çocuklara yetişkin tutumlarının aktarımı olduğu yönündeki güçlü kanı (Mayall 2018: 9) diridir hâlâ. "Yetişkinler (ebeveynler ve öğretmenler) çocuklar üzerinde, erkek çocuklarsa kız çocuklar üzerinde güç sahibidirler ve çocuklar; toplumun pasif alıcıları olarak kabul edilirler" (Bhana 2016: 9).

Çocuk kavramının evrenselci ve pozitivist bir biçimde, özellikle gelişim psikolojisinin iddiaları temelinde, salt biyolojik evrelerden oluşan bir temele dayandırılarak ele alınması; çocukların, 1980'lerdeki yeni çocukluk sosyolojisinde sosyal failer olarak alınmalarına değin başat bir paradigma olarak varlığını sürdürmüştür. Çocukların sosyolojide dikotomik bir tarzda kavramsallaştırılmalarının ifadesini sunan birinci dalga diyebileceğimiz tarihsellikten, 1970'lere doğru geldiğimizde, söz konusu dikotomiden uzaklaşma yaklaşımının benimsenmesi ile ikinci dalganın içine girmeye başlıyoruz. 1970'lerde çekirdeklenmeye başlayan ve 1980'lerde filizlenen ikinci dalga ile çocuklar sosyolojide paradigmatic dönüşümler temelinde ele alınmaya başlanırlar. 1980'lerde yeni çocukluk sosyolojisi (Prout ve James 1997; James ve Prout 1997; Corsaro 1997; James vd. 1998; Qvortrup 1997) çocukların sosyal failer olduklarını dile getirirken yetişkinlerin dilinden değil, çocukların kendi dilinden onları anlamayı ve açıklamayı hedef edinerek anti-pozitivist bir epistemolojik tavır ile çocukların da sosyal dünyayı kendi sesleri ve eylemleri ile inşa etme kapasiteleri olduğuna dikkat çekerek önemli bir teorik ve pratik manevra yapar. Çocuklar; yapı ve kültürün pasif taşıyıcı ajanları olarak değil; akranları ile olan etkileşimleri, kendi anlamlandırma pratikleri, sosyal hayata dahil olma ve katılma etkinlikleri, sosyal ve kültürel çevre ile olan ilişkileri, mekânsal bulunuşlukları gibi daha önce ihmal edilen varoluşları ile; genel olarak sosyal teorinin ve özel olarak sosyolojinin anlama öznesi haline gelirler.

Covid-19 ve Çocuklar

Bu paradigmatik değişimin çok önemli bir diğer katkısı da modern çocukluk kavramının eleştirisi üzerinden ‘farklı çocukluklar’ kavramının altının çizilmiş olmasıdır. Buna göre evrensel ve ideal Batı tarihselliğinin kodlarına uygun çocukluk kalıplarının dışında kalan çocukların da kendilerine özgü çocukluklarının olduğu vurgulanmıştır. Örneğın: “savaş ve şiddete maruz kalan, ırk ayrımcılığına uğrayan, mülteci olan, sakat kalan, zulüm ve sömürüye uğrayan, yoksulluk ve ekonomik bunalım yaşayan, aç ve evsiz kalan, yeterli ve dengeli beslenemeyen, uyuşturucu kullanan, suç işlemeye yönlendirilen, enste zorlanan, cinsel meta olarak kullanılan” (İnal 2007: 36) çocukların çocukluklarının, modern çocukluk paradigmasının içinde şekillendiğı Batı tarihselliğinin işaret ettiğı orta-üst sınıf, eğitimli, kentli çocukların çocukluk deneyimlerinden ne denli farklı olduğı görölmektedir.

COVID-19 ve Çocuklar

Covid-19 pandemisi, pandemi öncesinde de yoğun yapısal zorlukları yaşayan çocukların deneyimlerini daha da yoğun ve kırııcı bir hale getirmiştir. Pandemi ile çocukların, yetişkinlerce inşa edilen dünyada yine yetişkinlerce yaratılan sorun alanlarının kurbanları olduğı gerçeğini tekrar gördük. Covid-19’un yıkıcı etkileri, mevcut kurban çocukların kurban oluşlarını yeniden üretti ve üretmeye de devam etmektedir. Zira “Covid-19, önceden var olan eşitsizlikleri yoğun biçimde şiddetlendirmiştir” (Qian ve Fuller 2020: 94) ve çocuklar, pandeminin en büyük kurbanı olma riskini taşımaktadırlar (UNICEF 2021a).

Çocukların pandemi döneminde yaşadığı zorlukların çok yönlü olduğunu görüyoruz. Bu zorluklar gerek dünya üzerindeki gerekse ülkemizdeki çocuklar için de benzer anlatımlara sahip. Bununla birlikte sınıf, statü, ırk, etnisite, toplumsal cinsiyet gibi bileşenler açısından bir başka deyişle aralarında derin sınıfsal ayrılıklar ve eşitsizlikler bulunan çocuklar açısından bakıldığında, pandemide yaşanan zorlukların, pandemi öncesinde de olduğı gibi, çocuklar dünyasına (aynı yetişkinler dünyasına olduğı gibi) eşit biçimde dağıtılmadığını görüyoruz (UNICEF 2020a; UNICEF 2021a).

Allison James, Alan Prout ve Chris Jenks (1998), çocukluk ve sosyoloji ilişkisinin kavramsallaştırılmasındaki ikinci dalğanın kurucu mimarları olarak çocukluğun sosyolojik açıdan araştırılmasında rehber olacak dört yaklaşım geliştirmişlerdir. Bu yaklaşımlardan biri; ‘azınlık grubu çocuğı’ yaklaşımıdır. Azınlık grubu çocuğı yaklaşımı, çocukların savunmasız olduklarından hareketle onların mağdur oldukları gerçeğı üzerine odaklanır. Toplumun diğer azınlık kategorileri gibi çocuklar da toplumsal eşitsizliklerin ve ayrımcılıkların mağduru olarak azınlık statüsündedirler. Pandemideki kırılğan statüleri onları, covid-19 salgınının en kritik

mağduru olma tehlikesiyle baş başa bırakmakta ve azınlık kategorisinde olduklarını bize hatırlatmaktadır (UNICEF 2020a).

Covid-19 pandemisinden bir yıl sonra baktığımızda çocukların nasıl derinden etkilendiğini ve ne kadar kırılgan olduklarını görebiliyoruz (UNICEF 2021b):

1- Mart 2021 itibarıyla 107 ülkedeki 71 milyon covid-19 enfeksiyonunun yaşa göre yüzde 13'ü 20 yaş altı çocuklar ve ergenler arasındadır,

2- Gelişmekte olan ülkelerde çocuk yoksulluğunun %15 civarında artması ve bu ülkelerdeki 140 milyon çocuğun da yoksulluk sınırının altında yaşayan hanelerde olması beklenmektedir,

3- Dünya çapında 168 milyondan fazla okul çocuğu için okullar neredeyse bir yıldır kapalı kalmıştır,

4- Üç okul çocuğundan en az biri, okulları kapalıyken uzaktan eğitime erişememiştir,

5- Yedi çocuk ve gençten en az biri, 2020 yılının çoğunda evde kalma politikaları altında yaşamış ve bu da kaygı, depresyon ve izolasyona yol açmıştır,

6- On yılın sonundan önce yaklaşık 10 milyon ek çocuk evliliğinin meydana gelmesi, uygulamanın azaltılmasında yıllarca kaydedilen ilerlemeyi tehdit etmektedir,

7- Kasım 2020 itibarıyla, 26 ülkede duraklatılan kızamık kampanyaları nedeniyle 94 milyondan fazla insan aşılarını kaçırma riskiyle karşı karşıya kalmıştır,

8- Kasım 2020 itibarıyla mevcut verilere sahip 59 ülkede mülteciler ve sığınmacılar, sınırların kapanması ve artan yabancı düşmanlığı ve dışlanma nedeniyle COVID-19 ile ilgili sosyal koruma desteğine erişememiştir,

Dünya çapında yaklaşık üç milyar insan, evde sabun ve su bulunan temel el yıkama olanaklarından yoksundur. Her gün beş yaş altı ortalama 700 çocuk su, sanitasyon ve hijyen eksikliğinden kaynaklanan hastalıklardan ölmektedir. Kısaca pandemi döneminde okula gidemeyen, uzaktan eğitime erişemeyen, kaygılı, yoksulluk içinde yaşayan ve zorla evlendirilme ihtimali ile karşı karşıya kalan çocukların, pandeminin izlerini önümüzdeki yıllarda da taşıyacakları açıktır.

Pandeminin ilk günlerinde çocukların medikal anlamda virüsten az düzeyde etkilendiklerinin ifade edilmesine rağmen çocuklar üzerinde pandeminin psiko-sosyal etkilerinin, medikal etkilerine göre, çok daha ağır olduğu görülmüştür (Ghosh vd. 2020). Covid-

19 ile birlikte (özellikle pandeminin ilk günlerinde yoğun biçimde yaşanan) karantina, okulların kapanması, sosyal ve fiziksel mesafe, evlere kapanma süreçleri, hareketsizlik, monotonluk, yetişkinler kadar çocukların da alıştıkları gündelik rutinlerini derinden etkilemiştir. Çocuklarda stres, sabırsızlık, öfke, uyku ve beslenme bozuklukları, obezitenin artışı, kaygı bozuklukları, depresyon, içe dönüklük, mutsuzluk, isteksizlik, güvensizlik ve korku, enerji azlığı, ekran-internet-oyun bağımlılığı, umutsuzluk, çaresizlik, gelecek kaygısı ve yaş ilerledikçe kendine zarar verme, intihar girişimi, madde kullanımı görülmektedir (Ghosh vd. 2020; Rundle vd. 2020; Lambrese 2020; Gültekin 2021; URL-3; URL-4). Uzaktan eğitim sırasında çocukların dikkatlerini sürdürmekte zorlandıkları, çevrimiçi dersler sırasında daha yorgun hissettikleri, uzaktan eğitim dersleri yerine okula gitmeyi istedikleri, günlerini arkadaşlarıyla geçirmeyi ve ders dışı etkinliklere katılmayı özledikleri görülmüştür (Üstündağ 2021).

Ancak pandemi ilerledikçe virüsün çocuklar üzerindeki medikal etkisinin de ağırlaştığı ve hatta yetişkinler kadar inatçı semptomlar göstererek çocuklarda uzun covid olarak tanımlanan bir durumun da oluştuğunu bir başka deyişle en az yetişkinler kadar uzun süren bir hastalık evresi geçirdiklerini görüyoruz (URL-5). Yapılan araştırmalara göre COVID-19 semptomları gösteren çocukların % 13 ile 15'inin semptomlarının beş haftadan uzun sürdüğü, COVID-19 pozitif çocukların yarısından fazlasının en az bir semptomunun 17 haftadan fazla sürdüğü görülmüştür. Yetişkinlerde görüldüğü gibi çocuklar da halsizlik, yorgunluk, baş ağrısı, karın ağrısı, kas ve eklem ağrısı, konsantrasyon problemleri, bilgiyi hatırlayamama, söylenen bilgiyi anlayamama, konuşurken doğru kelimeleri bulmakta zorluk yaşama gibi uzun COVID-19 etkilerini yaşamışlardır.

İkinci dalga çocukluk ve sosyoloji çalışmalarında çocukluk kavramının coğrafyalara, toplumlara, kültürlere göre değişen çehresi ile sosyal ve tarihsel bir inşa olduğunun altının çizilerek, birinci dalga çocukluk çalışmalarının Batı tarihselliğine âdeta sabitlenen evrensel ve ideal modern çocukluk kavramından ayrılmasıyla; farklı çocukluklar kavramının önemini, pandeminin farklı çocuklukları yaşayan çocuklar üzerindeki olumsuz etkileri ile yine gördük ve uzun bir dönem de görmeye devam edeceğiz. Çocuklar yetişkinler dünyasının toplumsal yeniden üretim ile inşa ettiği yapısal eşitsizlikleri, sınıfsal farklılıklarına göre farklı farklı deneyimlemektedirler. Pandemi öncesinde de çocukları etkileyen ve geleceklerini de kuşatan en önemli problem alanının yoksulluk olduğunu biliyorduk (Corsaro 1997; Prout 2005). Çocuk yoksulluğu dünya üzerindeki çocuklar arasındaki ekonomik, siyasi, toplumsal, sosyal ve diğer eşitsizlik formlarını keskinleştirmekte ve farklı çocukluklar yaşayan çocuklar arasına derin duvarlar örmektedir. Yoksulluk; çocuk işçiliğinin, çocuk istismar ve ihmalinin, çocuk yaşta

evliliğin, çocuklara yönelik şiddetin, çocuk fahişeliğinin, madde kullanımının, yetersiz beslenme ve daha pek çok toplumsal sorunun yaratıcısı durumundadır. Prout'a (2005) göre yoksul çocuklar arasında görülen yüksek ölüm oranları, hastalığa yakalanma, ihmal ve fiziksel istismar, evsizlik, erken yaşta hamilelik, sigara kullanımı, aile yapılarının parçalanması, hastalıklar ve intihar girişimleri esas olarak yoksulluğun etkileridir. Pandemi döneminde ise çocuk yoksulluğu ve ona bağlı olarak üretilen toplumsal problemler daha da derinleşmiş ve önemli oranlarda artmıştır. Çocuklar arasındaki eşitsizlik kalıpları pandemi, doğal ve toplumsal felaketler gibi alt üst oluşlarda çocukları daha keskin çizgilerle sınıfsal eşitsizliklerin içine daha derin köklerle yerleştirmektedir.

Covid-19 döneminde çocuklara yönelik şiddetin, cinsel istismarın, çocuk işçiliğinin, cinsel sömürünün, çocuk yoksulluğunun (Connell 2020; Ghosh vd. 2020; Heimann vd. 2021; UNICEF 2020b; UNICEF 2021c; UNICEF 2021d; Büyüктаş 2021) önemli ölçüde artma ihtimali olduğunu görüyoruz. “2020’de pandeminin neden olduğu krizin gelişmekte olan ülkelerde 142 milyon çocuğu daha parasal açıdan yoksul hanelere itebileceği tahmin ediliyordu. Dolayısıyla gelişmekte olan ülkelerde parasal açıdan yoksul hanelerde yaşayan toplam çocuk sayısı, herhangi bir hafifletme politikasının yokluğunda 725 milyonun üzerine çıkabilir” (UNICEF 2021a). “Çocuk yoksulluğunun pandemi öncesine göre % 10 daha fazla olacağı ve bunun sonucunda 100 milyon çocuğun daha, çok boyutlu yoksulluk içinde olacağı tahmin edilmektedir” (UNICEF 2021c). Uzmanlar 70’den fazla ülkede eğitim, sağlık, barınma, beslenme, sanitasyon ve suya erişim ile ilgili verilere dayanarak çocukların yaklaşık % 45’inin koronavirüs pandemisi daha vurmadan önce bu kritik ihtiyaçlardan en az birinden ciddi şekilde yoksun kaldığını tespit etmişlerdir (UNICEF 2020b).

Çocuk yoksulluğunun çocuklar üzerindeki etkisini toplumsal cinsiyet rollerine dayalı iş bölümü çerçevesinde de görmek mümkündür ve genel olarak geleneksel cinsiyet rolleri ile tanımlanan kız ve erkek çocukları pandemi döneminde yine eşitsiz biçimde yapısal şiddetin içerisine yerleştirilme riski ile karşı karşıya kalmışlardır. Toplumsal cinsiyet “biyolojik cinsiyetten farklı olarak, toplumsal ve kültürel olarak belirlenen ve dolayısıyla içeriği toplumdan topluma olduğu kadar tarihsel olarak da değişebilen ‘cinsiyet konumu’ ya da ‘cins kimliği’dir (Berktaş 2009: 16). “Normatif biçimde belirlenen cinsiyet rollerine uygun bir tarzda çocuklar; küçük yaşlarından itibaren erkek çocuk veya kız çocuk olarak davranmaya yönlendirilirler ve cinsiyetlerine özgü duruşları, mimikleri ve hareketleri bu normatif arkaplana göre” (Nagl-Docekal 2009: 221) inşa edilir. Toplumsal cinsiyet stereotipleri kız ve erkek çocuklarının dünyasını, çocukların küçük bedenlerine yüklenen yetişkin ve cinsiyetçi büyük

dayatmalarla belirlemektedir. “Toplumsal cinsiyet kavramı farklılık kavrayışının tarihselliğini görünür kılmaktadır” (Nagl-Docekal 2009: 220). Bu farklılık, pandemi döneminde, toplumsal cinsiyet rollerine yüklenen ağır sorumluluk ve beklentiler ile birlikte erkek çocuklarının çalışması ve kız çocuklarının evlenmesi riskini arttırabilir. Ancak burada kız çocukları için bir risk daha olabilir. Pandeminin özellikle ilk günlerinde okulların kapatılması, kız çocuklarının okula geri dönmeme riski ile birleşerek evlenmeleri olasılığına yol açabilir.

COVID-19, milyonlarca kız çocuğu için zaten zor olan mevcut durumlarını daha da kötüleştirdi. Kapatılan okullar, arkadaşlardan ve destek ağlarından tecrit edilme ve artan yoksulluk, dünyanın zaten söndürmek için mücadele ettiği evlilik yangınına bir yakıt daha ekledi (UNICEF 2021e). Hane geliri kaybı ve uzun süreli okul kapanışları da COVID-19 salgını sırasında ergen kızları çocuk yaşta evlilik riskine sokabilir (UNICEF 2020c). “Krizin başlangıcından bu yana evlenen kızların gerçek sayısı bilinmemekle birlikte, pandeminin yakın gelecekte çocuk evlilikleri üzerindeki etkisini tahmin etmek için COVID öncesi veriler kullanılabilir...Önümüzdeki on yıl içinde, pandemi nedeniyle 10 milyona kadar daha fazla kız çocuğu çocuk gelin olma riskiyle karşı karşıya kalacak” (UNICEF 2021f). “Bugün dünya çapında hayatta olan tahmini 650 milyon kız çocuğu ve kadının, çocukluk döneminde evlendiklerini” (UNICEF 2021e) göz önünde bulundurursak pandemi ile bu sayının daha da artarak katlanacağını söyleyebiliriz.

COVID-19 pandemisinin henüz ilk günlerinde çocukların pandemi ile ilişkilerinin neredeyse ilk gözlemlendiği ve sonrasında üzerine yoğun tartışmaların yapıldığı alan; çocukların yüz yüze eğitimden uzaktan eğitime geçmesiydi. Eve kapanmanın yoğun yaşandığı pandeminin ilk günlerinde çocuklar okulların kapanmasıyla birlikte, bir anda uzaktan eğitim denen yeni bir deneyim alanının içinde kendilerini buldular. Pandeminin çocuklar üzerindeki etkilerinin ilk ve en erken gözlemlenebilir olduğu eğitim alanındaki tartışmalar o kadar hararetiydi ki, örneğin: beş yaş ve üstü çocuklar arasında genel yönleriyle istismarın pandemi öncesine göre üç katına çıktığını, okul çağındaki çocukların fiziksel istismarının, pandeminin ilk aylarında yine üç katına çıktığını (Mann 2021), çocuklara kötü muamele riski için mükemmel bir fırtına yaratan sosyal koşullara katkıda bulunan COVID-19 pandemisinin, çocukları COVID-19'un gizli kurbanları olmaya hazırladığını (Rodriguez vd. 2020) sonraki aylarda öğrendik. Okulların kapatılması ve evde kalma yönündeki uyarılar, çocukları ebeveynleri ile uzun bir dönem eve hapsetti ve ebeveynlerden özellikle annelerin öğretmen rolünü de üstlenmeye zorlanmalarıyla birlikte ev içi çatışmaların çocuklara yönelik şiddet olguları ile artışı ev içi hayatı oldukça gergin bir hale getirdi. Ebeveynlerin çocuklarını kontrol etme ve uzaktan eğitim ile ilgili

süreçleri takip etme konusundaki tavırları çocuklar ve aileler için hali hazırda var olan hane içi olası gerginlikleri, ekran başında öğrenmeye çalışan çocuklarla ilgili olarak başka ve yeni bir mecraya taşıdı. Çocuklar için okulların sadece akademik değil akran ilişkilerinin gelişimi gibi önemli sosyal ağların inşa edilmesinin de mekânı olması, uzaktan eğitime geçilmesiyle birlikte çocukları sosyal izolasyona mahkûm etti. Gerek dünya genelinde gerekse ülkemizdeki çocuklar, sınıflar arası eşitsizliklere bağlı olarak pandeminin olumsuz etkilerini eğitim alanında da derinden hissettiler. Pandemi öncesinde çocuklar ve özellikle kız çocukları için okula gitme konusunda ciddi problemler varken, pandemide bu problem alanı çocuklar aleyhine âdeta geri dönülmemecesine inşa edildi.

“Dünyanın dört bir yanındaki okul çocukları, COVID-19 pandemisinin başlangıcından ve müteakip karantinalardan bu yana tahmini 1.8 trilyon saat ve giderek artan sayıda yüz yüze öğrenme olanağını kaybetti...Dünya çapında 11 ülkede yaklaşık 131 milyon okul çocuğu, Mart 2020'den Eylül 2021'e kadar yüz yüze eğitimlerinin dörtte üçünü kaçırdı...Ek olarak UNESCO'nun en son verilerine göre, her seviyeden 870 milyondan fazla öğrenci şu anda eğitimlerinde aksamalarla karşı karşıya” bulunmaktadır (UNICEF 2021g).

UNESCO'ya göre COVID-19 krizinin eğitim üzerindeki etkisi henüz tam olarak ölçülmemiş olsa da, milyonlarca öğrenci eğitim kurumlarına geri dönmeme riski altında kalmış ve birçoğu okulu bırakmıştır. Okul öncesinden üniversite düzeyine kadar yaklaşık 24 milyon öğrencinin; finansal kısıtlamalar ve istihdama başlama baskısı, ev işleri, çocuk bakımı, erken ve zorla evlilik, erken ve istenmeyen hamilelik, virüsün yeniden ortaya çıkması korkusu gibi sebeplerle, okula dönmeme riski altında olduğu tahmin edilmektedir (UNESCO 2020).

07.02.2020 tarihinde, Dünya Sağlık Örgütü'nün 11 Mart 2020 tarihinde COVID-19'un bir pandemi olarak nitelendirilebileceğini açıklamasından yaklaşık bir ay önce yayımlanan “2020 Yılında Hâlâ Okula Gitmeyen 260 Milyon Çocuk Olmasının 20 Sebebi” başlıklı rapor; çocukların sosyal azınlık durumunda incinebilir kurbanlar olduklarını, marjinalize edildiklerini ve dezavantajlı vatandaş statüsünde olduklarını (Oakley 1994; Burman 2018; Rosen ve Twamley 2018) gösterir nitelikte bilgiler vererek, pandemide çocukların durumlarının eğitim açısından ne denli riskli olabileceğini de göstermektedir. İlgili rapora göre (Watt 2020) çocukların okula gidemeyişindeki sebepler şöyle belirtilmiştir: okulların askeri amaçlarla işgal edilmesi ve özellikle kız okullarının bombalanması; çocuk işçiliği; çocuk evliliği; iklim değişikliği; savaşlar ve çatışmalar; engelli olma; ekonomik yoksulluk; cinsiyet ayrımcılığı; açlık; öğretmen eksikliği; anadilde eğitim görememe; doğal felaketler; kız çocukları için regl

ve evlilik; çocuk askerler; mülteci krizleri; hijyen yoksunluğu ve şiddet.

Eğitim hakkının evrensel bir insan hakkı olarak değerlendirilmesi ve ülkenin tüm çocuklarına nitelikli parasız eğitimin sağlanması bağlamında Türkiye’de pandemi öncesinde eğitimin durumu düşünüldüğünde eğitim alanının bir sorun olmaktan çıkarak bir krize dönüşmüş olduğu söylenebilir (Yıldız ve Vural 2020: 599-560). Türkiye’de pandemi döneminde görülen eğitim eşitsizliklerini iki alanda ele almak mümkündür (Yıldız ve Vural 2020: 561-563): birincisi; uzaktan eğitim uygulamalarına bilgi ve teknoloji çerçevesinde ulaşabilenler ve ulaşamayanlar arasında ortaya çıkan dijital yarılmının sınıfsallığı, ikincisi; 8.sınıf ve 12.sınıfların kademeler arası geçişi düzenleyen ulusal sınav merkezli eğitimin kesintiye uğraması sonucu öğrenci başarısının düşme olasılığı. Bununla birlikte MEB’in 2020 yılı örgün eğitim istatistiklerine bakıldığında özellikle Doğu Anadolu’da ortaokuldaki % 94.82 okullaşma oranının lisede % 73.6’ya düştüğü, Güneydoğu Anadolu’da ise ortaokulda % 94.96 okullaşma oranının, lisede % 71.74’e gerilediği görülmüştür (Yıldız ve Vural 2020: 563-564).

Dünyada olduğu gibi Türkiye’de de sığınmacı çocuklar pandemide eğitim ve sağlık hizmetlerine erişememiştir (URL-6). Çocuk hakları ile ilgili ihlallerin arttığı pandemide çocuklar güvenlik, korunma, sağlık, oyun, destek mekanizmalarına erişim, cinsiyete dayalı iş bölümü gibi pek çok konuda hak ihlaline maruz bırakılarak, kız çocuklarının evde yetişkin olmadığında ev içi işler ve kardeş bakımı gibi sorumlulukları yüklenmesiyle okul terkleri artmış, çocuk işçiliği yükselmiş, sistematik ve derin yoksulluk yaşayan Romanlar gibi işsiz ebeveynleri olan çocuklar ya da mülteci çocuklar ağır şartlara maruz bırakılmışlardır (Büyüктаş 2021). Sıfır Ayrımcılık Derneği, 20 Kasım Dünya Çocuk Hakları Günü dolayısıyla, bir yandan Türkiye’de farklı çocukluk yaşayan farklı çocuk hayatlarını diğer yandan Türkiye’de Romanların en çok yaşadığı bölgelerde 117 hane ile yapılan araştırmanın sonuçlarını bir rapor olarak yayımlamıştır (URL-7). Raporda, Roman çocuklarının önemli bir bölümünün eğitime erişemeyerek çalışmak zorunda kaldığı ve kız çocuklarının evlendirildiği belirtilmiştir. Raporda eğitim hakkı ile ilişkisi en kısıtlı gruplar arasında, Roman çocukların dışında, yoksul çocuklar, kız çocuklar, ana dili Türkçe olmayan çocuklar, kırsal alanda yaşayan çocuklar, engelli çocuklar, öğrenme güçlüğü olan çocuklar, zorunlu ya da mevsimlik göç deneyiminden etkilenen çocuklar, göçer ve yarı-göçer çocuklar, LGBTİ+ çocuklar, çalışan ve yerinden edilmiş olan risk altındaki çocuklar yer almıştır. Hapishanede ve bakım evlerinde kalan çocuklar ise bu süreçte hiç görünür olmamıştır (Büyüктаş 2021).

Gördüğümüz gibi özellikle risk altında bulunan çocuklar, pandemi gibi felaketlerde

daha da riskli bir durum içine girmektedirler. Sadece risk altındaki değil tüm çocuklar pandeminin etkilerini benzer ve farklı yönleriyle deneyimlemekte ve kendi çocukluk kültürlerinde pandemiye de yer açmak zorunda bırakılmışlardır.

SONUÇ

Pandeminin çocuklar dünyası üzerindeki kırıncı etkilerinin ne denli büyük olduğunu, UNICEF'in, COVID-19'un çocuklar üzerindeki süregelen etkisini ve olası sonuçlarını değerlendirdiği "Kayıp bir on yılı önleme" başlıklı yeni raporunda gördük. UNICEF İcra Direktörü Henrietta Fore, salgının üzerinden neredeyse iki yıl geçmesine rağmen, COVID-19'un etkisinin yoksulluğu artırmaya ve eşitsizliği derinleştirmeye devam ettiğine dikkat çekerek, "Bazı ülkeler bir 'yeni normal' içinde toparlanıp yeniden inşa edilirken, birçokları için COVID-19 bir kriz olmaya devam ediyor. Tüm çocukların insan hakları, bir nesilden fazladır görülmeyen derecede tehdit altındadır... COVID-19, UNICEF'in 75 yıllık tarihinde çocuklar için zor kazanılan ilerlemeyi tersine çeviren en büyük krizdir" demektedir (UNICEF 2021h).

Çocukların yaşamaya mecbur bırakıldıkları ve kurbanlaştırıldıkları bu olumsuz yapısal şartlar âdeta yetişkinler tarafından sistematik bir biçimde toplumsal olarak yeniden üretilmektedir. Üretimin iki senedir görünen yüzü COVID-19 pandemisidir ve pandemi üzerinden çocukların kurbanlaştırılma öykülerini konuşuyoruz şimdilerde. Yarın olası bir doğal felaket veya olası bir savaş veya başka bir kriz durumu yaratabilecek bir olgu ile benzer öyküleri, bu sefer doğal felaket veya savaş veya ilgili olgu üzerinden konuşacağız. Pandemi çerçevesinde bahsettiğimiz ve pandemi öncesinde küresel ağlarla âdeta birbirine tutturulan coğrafyaların eko-politik dilini eşitsiz bir biçimde yazan yetişkinler dünyasının kendi içinde ürettiği devasa sorun alanlarının çocuklar için de ne kadar eşitsiz bir biçimde yazıldığını gördük. Eşitsizlik formlarının pandemi döneminde ne kadar keskinleştiğini de gördük. Çocuklar ölmekte, istismar ve ihmal edilmekte, acı çekmekte ve kullanılmaktadırlar. Sosyolojide çok uzun bir süre görmüş olduğumuz ihmal edilmişliklerini günümüzde de âdeta benzer biçimde susturulmuşlukları, görünmezlikleri ve çoklu kurbanlaştırılma biçimleri ile görmekteyiz. Postman (2005) alkolizm, uyuşturucu madde kullanımı, cinsel etkinlikler, suç, çocuk ve yetişkin değer ve üslûplarının birbirine karışması, çocuk oyunlarının, şarkılarının ve hatta çocuk kıyafetlerinin ortadan kalkması, çocukların çocukluk kavramının temeli olan ayıp duygusundan giderek sıyrılmaları gibi kanıtlara dayanarak yetişkinlerle çocuklar arasındaki sınırın ortadan kalktığını, bir başka deyişle çocukluğun giderek yok olduğunu dile getirmiştir. Pandemi döneminde de çocukların yetişkinlerle benzer sorunları yaşaması, çocukluğun yok

oluşunun COVID-19 temelindeki yansıması olmuştur. Pandemi genel olarak çocuklar dünyasında farklı çocukluklar çerçevesinde eşitsizliği yeniden üretmiştir. Sistemik ve derin yoksulluk yaşayan çocuklar gibi özellikle risk altında bulunan çocukların deneyimledikleri farklı çocukluklar, pandemi gibi felaketlerde onları daha da riskli bir duruma sokmaktadır.

KAYNAKÇA

- Ariès, P. (1962). *Centuries of Childhood: A Social History of Family Life*, New York: Alfred A. Knopf.
- Ball, P. (2021, 31 Aralık). Covid: Pandeminin Üzerinden İki Yıl Geçtikten Sonra Öğrendiğimiz Beş Şey. <https://bbc.com/turkce/haberler-dunya-59828823> (Erişim: 17.01.2022).
- Barry, A. M., Yuill, C. (2021). *Understanding the Sociology of Health*, Sage.
- Bates, F. L, Peacock, W. G. (1987). Disaster and Social Change, R. R. Dynes et al. (Ed.), in *Sociology of Disasters, Contribution of Sociology to Disaster Research* (291-330), Milano: Franco Angeli Libri.
- Bavel, J. J. V., Baicker, K., Baggio, P. S. et al. (2020). Using Social and Behavioral Science to Support COVID-19 Pandemic Response, *Nature Human Behavior*, (4), 460-471.
- Berktaş, F. (2009). *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın*, İstanbul: Metis.
- Berman, M. (1994). *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor*, Ü. Altuğ ve B. Peker (Çev.), İstanbul: İletişim.
- Bhana, D. (2016). *Gender and Childhood Sexuality in Primary School*, Singapore: Springer Nature.
- Bilton, T., Bonnett, K., Jones P. vd. (2009). *Sosyoloji*, K. İnal vd. (Çev.), Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Burman, E. (2018). A Necessary Struggle-in-relation?, Rosen, R. and Twamley, K. (Ed.), in *Feminism and the Politics of Childhood: Friends or Foes?* (23-39), London: UCL Press.
- Büyüktaş, M. (2021, 17 Aralık). Pandemiyle Artan Çocuk Hakkı İhlali Sürüyor. <https://bianet.org/bianet/insan-haklari/254902-pandemiyle-artan-cocuk-hakki-ihlalleri-suruyor> (Erişim: 26.01.2022).
- Connell, R. (2020). COVID-19/Sociology, *Journal of Sociology*, (56) 4, 745-751.
- Corsaro, W. (1997). *The Sociology of Childhood*, USA: Pine Forge.
- Cuff, E. C., Sharrock, W. W., Francis, D. W. (2013). *Sosyolojide Perspektifler*, Ü. Tatlıcan (Çev.), İstanbul: Say.
- Delanty, G. (2021). Introduction: The Pandemic in Historical and Global Context, G. Delanty (Ed.), in *Pandemics, Politics and Society: Critical Perspectives on the COVID-19 Crisis* (1-21), Berlin/Boston: Walter de Gruyter GmbH.
- Dingwall, R. (2022). Pandemics and Epidemic, L. Monaghan and J. Gabe (Ed.), in *Key Concepts in Medical Sociology* (3-9), Sage.
- Dynes, R. R. (1987). Introduction, Sociology of Disasters, R. R. Dynes et. al. (Ed.), in *Contribution of Sociology to Disaster Research* (13-30), Milano: Franco Angeli Libri.

- Gander, M., Harry W. G. (2001). *Çocuk ve Ergen Gelişimi*, A. Dönmez, N. Çelen, ve B. Onur (Çev.), Ankara: İmge.
- Ghosh, R., Dubey, M. J., Chatterjee, S. et al. (2020). Impact of COVID-19 on children: special focus on the psychosocial aspect, *Minerva Pediatrica*, 72(3), 226-235.
- Gittins, D. (2009). The Historical Construction of Childhood, M. J. Kehily (Ed.), in *An Introduction to Childhood Studies* (35-49), UK: Mc Graw Hill.
- Gringolo, M., Craig, L. (2020). Kamusal Sosyoloji: Pandemiyle Yüzleşmek, *Küresel Diyalog Dergisi*, 10 (3), 27-28.
- Gültekin, D. A. (2021, 10 Mayıs). Kovid-19 pandemisi çocukların gelişimini nasıl etkiliyor?. <https://evrensel.net/haber/432555/kovid-19-pandemisi-cocuklarin-gelisimini-nasil-etkiliyor-10> (Erişim: 24.01.2022).
- Heimann, T., Berthold, O., Clemens, V. et al. (2021). Child Abuse and Neglect and the Burden of the COVID-19 Pandemic on Families: A Series of Cases Consulted at the German Medical Child Protection Hotline, *Child Abuse Review*, (5), 485-492.
- Hill, M., Tisdall, K. (2020). *Children&Society*, NY: Routledge.
- Hughes, J. (2008). N. Elias ve R. Stones (Der.), *Sosyolojik Düşüncede İz Bırakanlar* içinde (174-188), Ankara: Bağlam.
- İnal, K. (2007). *Modernizm ve Çocuk, Geleneksel, Modern ve Postmodern Çocukluk İmgeleri*, Ankara: Sobil.
- James, A. (2004). Understanding Childhood from an Interdisciplinary Perspective, P. B. Pufall and R. P. Unsworth (Ed.), in *Rethinking Childhood* (5-37), NJ: Rutgers University Press.
- James, A., Adrian J. (2008). *Key Concepts in Childhood Studies*, London: Sage.
- James, A., Chris J., Prout, A. (1998). *Theorizing Childhood*, UK: Polity.
- James, A., Prout, A. (1997). Introduction, A. James and A. Prout (Ed.), in *Constructing and Reconstructing Childhood* (1-5), London: UK Falmer Press.
- Jenks, C. (2014). Giriş, C. Jenks (Der.), *Temel Sosyolojik Dikotomiler* içinde (XIII-XXII), Ankara: Atif.
- Kehily, M. J., Heather, M. (2009). Innocence and Experience: A Historical Approach to Childhood and Sexuality, Mary, J. K. (Ed.), in *An Introduction to Childhood Studies* (70-89), UK: Mc Graw Hill.
- Lambrese, J. V. (2020, 26 August). Helping Children Cope with the COVID-19 Pandemic, *Cleveland Clinic Journal of Medicine*.
- Leonard, M. (2015). *The Sociology of Children, Childhood and Generation*, Sage.
- Mann, D. (2021, 8 October). Study: Child Abuse Rose During COVID Pandemic. <https://us-news.com/news/health-news/articles/2021-10-08/study-confirms-rise-in-child-abuse-during-covid-pandemic> (Erişim: 25.01.2022).
- Mayall, B. (2018). *Çocukluk Sosyolojisi Tarihi*, T. F. Orman (Çev.), İstanbul: Beta.
- Nagl-Docekal, H. (2009). Feminist Felsefenin Geleceği, *Cogito Dergisi*, (58), 219-224.
- Oakley, A. (1994). Women and Children First and Last: Parallels and Differences between Children's and Women's Studies, B. Mayall (Ed.), in *Children's Childhoods Observed and Experienced* (13-31), The Falmer Press.

- Peek, L. (2008). Children and Disasters: Understanding Vulnerability, Developing Capacities and Promoting Resilience- An Introduction, *Children, Youth and Environments Journal*, 18 (1), 1-29.
- Peek, L., Abramson, D. M., Cox, S. R. et al. (2018). Children and Disasters, H. Rodriguez, W. Donner and J. E. Trainor (Ed.), in *Handbook of Disaster Research* (243-262), Springer.
- Pieri, E. (2021). *Pandemics-the basics*, New York: Routledge.
- Pleyers, G. (2020). Pandemi Sürecinde Küresel Sosyoloji, *Küresel Diyalog Dergisi*, 10(2), 47-48.
- Postman, N. (1995). *Çocukluğun Yokluğu*, K. İnal (Çev.), Ankara: İmge Kitabevi.
- Prout, A. (2000). Childhood Bodies: Construction, Agency and Hybridity, A. Prout and J. Campling (Ed.), in *The Body, Childhood and Society* (1-18), UK: Mc Millan Press.
- Prout, A. (2005). *Future of Childhood: Towards the Interdisciplinary Study of Children*, Routledge&Falmer.
- Prout, A., James, A. (1997). A New Paradigm for the Sociology of Childhood? Provenance, Promise and Problems, A. James and A. Prout (Ed.), in *Constructing and Reconstructing Childhood* (7-33), London: UK Falmer Press.
- Qian, Y., Fuller, S. (2020). COVID-19 And The Gender Employment Gap Among Parents Of Young Children, *Canadian Public Policy*, 46(2), 89-101.
- Qvortrup, J. (1997). A Voice for Children in Statistical and Social Accounting: A Plea for Children's Right to be Heard, A. James and A. Prout (Ed), in *Constructing and Reconstructing Childhood* (85-103), London: UK Falmer Press.
- Raewyn, C. (2020). COVID-19/Sociology, *Journal of Sociology*, 56(4), 745-751.
- Robinson, K. H. (2005). Queering Gender: Heteronormativity in Early Childhood Education, *Australian Journal of Early Childhood*, 30(2), 19-28.
- Rosen, R., Twamley, K. (2018). The Woman-Child Question: A Dialogue in the Borderlands, R. Rosen, K. Twamley (Ed.), in *Feminism and the Politics of Childhood: Friends or Foes?* (1-20), London: UCL Press.
- Rundle, A. G., Park, Y., Herbstman, J. B. et al. (2020). Covid-19 Related School Closings and Risk of Weight Gain Among Children, *Obesity (Silver Spring)*, 28(6),1008-1009.
- Seale, C. (2014). Normal/Patolojik, C. Jenks (Ed.), *Temel Sosyolojik Dikotomiler* içinde (141-158), Ankara: Atif.
- Sennett, R. (2002). *Kamusal İnsanın Çöküşü*, S. Durak ve A.Yılmaz (Çev.), İstanbul: Ayrıntı.
- Turner, B. S. (2011). *Tıbbî Güç ve Toplumsal Bilgi*, Ü.Tatlıcan (Çev.), Bursa: Sentez.
- UNESCO. (2020, July). How Many Students Are at Risk of Not Returning to School, Advocacy Paper. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000373992> (Erişim: 17.02.2022).
- UNICEF. (2020a, Nisan). Covid-19 Salgınının Çocuklar Üzerindeki Etkileri. <https://unicef.org/turkey/documents/covid-19-salgınının-çocuklar-üzerindeki-etkileri> (Erişim: 17.01.2022).
- UNICEF. (2020b, September). Impact of COVID-19 on multidimensional child poverty. <https://data.unicef.org/resources/impact-of-covid-on-multidimensional-child-poverty/> (Erişim: 05.01.2022).

- UNICEF. (2020c, May). Gender equality and COVID-19. <https://data.unicef.org/topic/gender/covid-19/> (Erişim: 15.01.2022).
- UNICEF. (2021a, December). Covid-19 and Children. <https://data.unicef.org/covid-19-and-children/> (Erişim: 05.01.2022).
- UNICEF. (2021b, March). Across Virtually Every Key Measure of Childhood, Progress Has Gone Backward, UNICEF Says as Pandemic Declaration Hits One-Year Mark. <https://unicef.org/press-releases/across-virtually-every-key-measure-childhood-progress-has-gone-backward-unicef-says> (Erişim: 17.01.2022).
- UNICEF. (2021c, December). Child Poverty and COVID-19. <https://data.unicef.org/topic/child-poverty/covid-19/> (Erişim: 05.01.2022).
- UNICEF. (2021d, March). How The COVID-19 Pandemic Has Scarred the World's Children. <https://unicef.org/coronavirus/COVID-19-pandemic-scarred-world-children>
- UNICEF. (2021e, March). 10 Million Additional Girls at Risk of Child Marriage Due To COVID-19. <https://unicef.org/press-releases/10-million-additional-girls-risk-child-marriage-due-covid-19> (Erişim: 17.01.2022).
- UNICEF. (2021f, March). COVID-19: A Threat to Progress Against Child Marriage. <https://data.unicef.org/resources/covid-19-a-threat-to-progress-against-child-marriage/> (Erişim: 17.01.2022).
- UNICEF. (2021g, September). Education Disrupted, The Second Year of the COVID-19 Pandemic And School Closures. <https://data.unicef.org/resources/education-disrupted/> (Erişim: 15.01.2022).
- UNICEF. (2021h, Eylül). Pandemi 75 Yıllık Tarihimizdeki En Büyük Kriz. <https://bianet.org/bianet/saglik/254570-unicef-pandemi-75-yillik-tarihimizdeki-en-buyuk-kriz> (Erişim: 26.01.2022).
- URL-1: "WHO Director-General's opening remarks at the media briefing on COVID-19". (2020, 11 March). <https://www.who.int/director-general/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19---11-march-2020>
- URL-2: "Dünya Geneline Covid-19'dan Ölenlerin Sayısı 5 Milyon 5 Bini Aştı". (2022, 8 Ocak). https://www.ntv.com.tr/dunya/dunya-geneline-covid-19dan-olenlerin-sayisi-5-milyon-500-bini-asti,Wmra_pypnE6zcd6e7Zh2HQ (Erişim: 30.01.2022).
- URL-3: "COVID-19 Çocukların Psikolojisini Nasıl Etkiledi?". (2021, 6 Aralık). <https://m.bianet.org/bianet/saglik/254394-covid-19-cocuklarin-psikolojisini-nasil-etkiledi> (Erişim: 25.05.2022).
- URL-4: "Farklı yaş gruplarından çocuklar pandemiden nasıl etkilendi?". (2020, 28 Aralık). <https://m.bianet.org/bianet/toplum/236693-farkli-yas-grubundan-cocuklar-pandemiden-nasil-etkilendi> (Erişim: 25.01.2022).
- URL-5: "Çocuklarda Uzun Kovid Hakkında Ebeveynlerin ve Öğretmenlerin Bilmesi Gerekenler". (2021, 19 Nisan). <http://evrensel.net/haber/430966/cocuklarda-uzun-kovid-hakkinda-ebeveynlerin-ve-ogretmenlerin-bilmesi-gerekenler> (Erişim: 21.01.2022).
- URL-6: "Sığınmacı çocuklar pandemide eğitim ve sağlığa erişemiyor". (2021, 9 Mayıs). <https://evrensel.net/haber/432556/siginmaci-cocuklar-pandemide-egitim-ve-sagliga-erisemiyor> (Erişim Tarihi: 24.01.2022).

- URL-7: “Roman çocukları pandemi sürecinde eğitimden koptu”. (2021, 20 Kasım). <https://m.bianet.org/bianet/egitim/253654-roman-cocuklari-pandemi-surecinde-egitimden-koptu> (Erişim: 25.01.2022).
- Üstündağ, A. (2021). Covid-19 Karantinasının Çocukların Günlük Yaşamı ve Alışkanlıkları Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(2), 14 – 22.
- Walby, S. (2021). Social Theory and COVID: Including Social Democracy, G. Delanty (Ed.), in *Pandemics, Politics and Society: Critical Perspectives on the COVID-19 Crisis* (191-208), Berlin/Boston: Walter de Gruyter GmbH.
- Wallace, R. A., Wolf, A. (2020). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, L. Elburuz ve M. R. Ayas (Çev.), Ankara: Doğubatı.
- Watt, E. (2020, 7 Şubat). 20 Reasons Why, In 2020, There Are Still 260m Children Out Of School. <https://theirworld.org/news/20-reasons-why-260m-children-are-out-of-school-in-2020> (Erişim: 03.02.2022).
- Woodhead, M. (2009). Childhood Studies: Past, Present and Future, M. J. Kehily (Ed.), in *An Introduction to Childhood Studies* (17-31), UK: Mc Graw Hill.
- Wyness, M. G. (2012). *Childhood and Society*, London: Palgrave Macmillan.
- Yıldız, A., Vural, A. K. (2020). COVID-19 Pandemisi ve Derinleşen Eğitim Eşitsizlikleri, TTB COVID-19 Pandemisi Altıncı Ay Değerlendirme Raporu. ttb.org.tr/kutuphane/covid19-rapor_6/covid19-rapor_6Part64.pdf (Erişim: 03.02.2022).
- Zinn, J. O. (2021). Introduction: Towards A Sociology Of Pandemics, *Sage Journals*, 69(4).

